

<https://doi.org/10.53656/his2023-2-5-att>

Civilization Boundaries
Цивилизационни граници

ОПИТ ЗА ИСТОРИКО-ПРАВЕН АНАЛИЗ НА ДЕЙНОСТТА НА VI СЪСТАВ НА ТЪЙ НАРЕЧЕНИЯ НАРОДЕН СЪД ПРЕЗ МАРТ 1945 ГОДИНА

Марио Тодоров

Централен държавен архив

Abstract. The aim of this article is to reveal the judicial and extra-judicial factors of the trial of the VI section of the “People’s Court” in Sofia, held in the spring of 1945. The emphasis is on the legal framework, the manner of the trial, the procedure violations and the judicial and extra-judicial mechanisms used to achieve specific results, corresponding to the political goals of this trial aimed at convicting people associated with the pro-German propaganda in Bulgaria during World War II. The study applies the historical-legal method. The factors determining the trial are analyzed, as well as the penal and repressive role of the trial itself in establishing the power of the Fatherland Front after the coup of 9 September 1944.

Keywords: judicial process; historical-legal analysis; People’s Court

Увод

„Народният съд“ в България поляризира мненията в историографията и обществото. По време на социализма той е разглеждан като справедлив процес срещу доказани „народни врагове“. След 10 ноември 1989 г., в унисон с новата антикомунистическа парадигма, „Народният съд“ често е представян като незаконен акт срещу българския елит и интелегенция, извършен от нелегитимната комунистическа власт. Политическото естество на съдебните процеси от „Народния съд“ ги прави широко изследвана тема в монографии (Пиев 1988; Meshkova, Sharlanov 1994; Semerdzhiev 1998; Todorov, Poppetrov 2013) и научни статии (Zlateva 2013; Verzhakov 2015; Kostadinov 2018). Макар и частично засегнат в някои от изследванията, съдебният процес на VI състав на „Народния съд“ в София до момента не е бил предмет на самостоятелно проучване и настоящата статия е опит да се запълни това „бяло поле“ на основата на документи от фонд 1449, опис 1 на Централния държавен архив (ЦДА). Сред тях липсват протоколите с устните пледоарии на защитата, а в протоколите с обвинителните речи не са стенографирани мотивите на трима

от петимата народни обвинители за предложените от обвинението присъди. Тези липси не пречат да се направи анализ на целия съдебен процес на основата на историко-правния метод (Petkov 2022).

1. „Народният съд“ – нормативна уредба

„Народният съд“ е поредица от извънредни политически съдебни процеси срещу лица, свързани с режима в периода 1 януари 1941–9 септември 1944 г. Те имат както наказателна и репресивна функция, така и утвърждаваща роля за властта на Отечествения фронт (ОФ), установена с деветосептемврийския преврат. Провеждането на „Народен съд“ е включено както в Манифеста на Националния комитет на ОФ от края на август 1944 г., така и в програмата на новото правителство от 17 септември с.г. В документи на Антихитлеристката коалиция (британско-американския проект за примирие с България от 25 август 1944 г. и подписаното в Москва на 28 октомври 1944 г. от СССР, САЩ и Великобритания примирие) също присъства искането България да сътрудничи за съденето на лица, обвинени във военни престъпления¹. Аналогични клаузи има и в примирията на победителите с други германски сателити – Румъния (12 септември 1944 г.)² и Унгария (20 януари 1945 г.)³. Съдебни процеси срещу колаборационисти на Третия райх и фашисти има в Австрия, Белгия, Германия, Гърция, Италия, Нидерландия, Румъния, Унгария, Франция, Чехословакия (Deák, Gross, Judt 2000). Сред осъдените както в България, така и в други страни, са и хора, които не са извършили военни престъпления в строго юридическия смисъл на термина (Deák, Gross, Judt 2000, pp. 299 – 305).

В правно отношение дейността на тези извънредни съдилища е регулирана от „Наредба-закон за съдене от народен съд виновниците за въвличане България в световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея“⁴, приета единодушно от Министерския съвет с постановление № 6 от 30 септември 1944 г. и обнародвана в „Държавен вестник“ на 6 октомври 1944 г. „Народният съд“ е в разрез с чл. 73, ал. 2⁵ на Търновската конституция, който не позволява създаването на извънредни съдилища „под никакъв предлог и под какво и да е наименование“. Редът за осъждане на бивши министри за служебни престъпления е упоменат в конституцията в чл. 155 – 159⁶. Наредбата-закон не отговаря на нито един от тях, като Народното събрание е органът, отговорен за повдигането на обвиненията, а министрите се съдят от специален държавен съд. Освен това не е в съответствие с чл. 2 от Наказателния закон (НЗ), който постановява, че престъпленията се наказват по действащите закони преди тяхното извършване⁷. Самата наредба-закон е издадена по силата на чл. 47 от Търновската конституция⁸ и е обвързана с чл. 30⁹ и чл. 60¹⁰ на действащия НЗ от 1896 г., отменен на 13 февруари 1951 г. Чл. 47 от Конституцията се прилага, когато страната е заплашена от вътрешна или външна опасност – в случая България е в състояние на война с част от Антихитлеристката

коалиция и с Германия. Той позволява издаването на извънредни наредби-законови от страна на Министерския съвет, които се одобряват от монарха или от Регентския съвет, без да се гласуват в Народното събрание.

Чл. 30 от НЗ се отнася до лишаването от граждански права на обвиняемия (заемане на длъжности, преподаване, право на глас и др.), а чл. 60 – до определянето на присъдата спрямо смекчаващите или отегчаващи обстоятелства. Наредбата-закон има две допълнения и изменения, преди да започнат процесите пред „Народния съд“. Първото, обнародвано на 24 ноември 1944 г., се отнася до организацията на съдебните процеси в София и в провинцията, а второто е от 10 декември 1944 г. и посочва крайния срок за завършване на съдебните дела – 31 март 1945 г. Поради участието на част от подсъдимите военнослужещи във военни действия на фронта процесът на IV състав на „Народния съд“ в София е проведен в две части, като втората завършва на 21 април 1945 г.¹¹ Чл. 4, ал. 3¹² на Наредбата-закон позволява посмъртно осъждане, а чл. 12¹³ – конфискация на имуществото на обвиняемите. Така за периода на действие на Наредбата-закон се суспендират: от НЗ – чл. 71, ал. 1, подт. 1)¹⁴, който постановява прекратяване на делото срещу починали лица; на чл. 11 от Закона за углавното съдопроизводство (обн. 7 април 1897 г.), който постановява прекратяване на углавното съдопроизводство срещу починали обвиняеми за престъпления от общ характер (Valkova 2021, 134); от Търновската конституция – чл. 67¹⁵ за неприкосновеността на личната собственост; чл. 75¹⁶, забраняващ конфискацията на имущество като наказателна мярка, и чл. 93¹⁷, забраняващ съденето на народни представители за изказано мнение. Повдигнатите обвинения според чл. 1¹⁸ на Наредбата-закон са за действия, извършени в периода 1 януари 1941 – 9 септември 1944 г. В София са проведени общо 13 процеса на „Народния съд“ за престъпни деяния по силата на чл. 1 и чл. 2 от Наредбата-закон.

2. Обвинителите и членовете на VI състав на „Народния съд“

В чл. 6 на Наредбата-закон е указан редът на избиране на народните съдии по процесите – те са издигани от областните комитети на ОФ или назначавани от министъра на правосъдието. Според чл. 7 разпределянето на съставите е отговорност на министъра на правосъдието. Този пост в първото правителство на ОФ заема Минчо Нейчев (БРП (к)). За организацията на обвинението по всички процеси от „Народния съд“ е отговорен главният народен обвинител Георги Петров, назначен с постановление № 9 на Министерския съвет от 9 октомври 1944 г. (Tourtourikoff 2009). За главен народен обвинител по делото на VI състав е назначен Никола Бронзов, а за народни обвинители – Никола Ланков, Богомил Тодоров, Стефан Величков и Калин Цаков. Всички те са завършили право и имат солиден юридически опит, изключение по отношение на опита прави само Н. Ланков, но той е комунист и творец, което съответства на профила на обвиняемите и целите на делото.

Членовете на състава са хората, постановяващи присъдите, т.е. съдиите на процеса. Председател е Димитър Димитров, а членове – Димитър Полянов, Георги Янакиев, майор Веселин Андреев (псевдоним на Димитър Попов) и Димитър Георгиев. Само Д. Димитров и В. Андреев са с юридическо образование, а останалите членове са комунисти, подбрани според профила на обвиняемите (журналисти, писатели и т.н.). Това означава, че в постановяващия присъдата състав участват само двама души с юридическо образование, от които само един е практикуващ юрист – председателят на състава Д. Димитров.

3. Обвиненията и обвиняемите

Престъпленията, по които работят всички състави на „Народния съд“, са изброени в десет точки на чл. 2 от Наредбата-закон: излагане на страната или на народните интереси на опасност чрез обявяване на война на други страни или сключване на договори с воюващи държави; нарушаване на неутралитета спрямо СССР; невзети мерки за опазване на населението във връзка с обявената война срещу САЩ и Великобритания; противозаконно материално облагодетелстване в България и „новоосвободените“ земи; сътрудничество с Германия и съюзниците ѝ; изпращане на български войски срещу югославски и гръцки партизани; военни престъпления във връзка с вътрешната и външната политика на страната; съдействие на полицията в борбата с партизаните; тенденциозност спрямо разследвани и съдени партизани. Последната точка предвижда съдебно преследване срещу хора, които „със своите действия, писания, слово или по друг начин са допринесли дейно и съществено“ за извършването на посочените в т. 1-9 престъпления и за гоненията срещу евреите. Делото на VI състав е по обвинения по чл. 2., т. 10.

Обвинителният акт на VI състав е издаден на 5 февруари 1945 г. и е изготвен от обвинителите по процеса. Документът се състои от преамбюл с основните обвинения и списък с обвиняемите, разпределени в 13 групи. Общите обвинения срещу 106-те подсъдими са за провеждане на прогерманска, фашистка и националистическа пропаганда в писмен и устен вид, както и за упражняване на държавна цензура върху печата и радиото от 1 януари 1941 г. до 9 септември 1944 г. Някои от обвиненията по III, VII и XII състав на „Народния съд“ в София – отразяването на Виношката трагедия и Катинското клане, проявите на антисемитизъм и участието във фашистки и националистически организации, са засегнати и в обвиненията на VI състав. Затова четирима от обвиняемите пред VI състав са съдени и от други състави: Борис Коцев, обвинен и от III състав¹⁹, Марко Мехлемов, обвинен и от VII състав²⁰, и Иван Дочев и Борис Цвятков, обвинени и от XII състав²¹. Преамбюлът на обвинителния акт съдържа идеологически генерализации и оценки на събития, които не кореспондират с реалните факти – напр. определението „фашистка власт“ (т.е. властта в България от януари 1941 до септември 1944 г.), окачествява-

нето на организациите „Бранник“ и Всебългарски съюз „Отец Паисий“ като фашистки, както и тезата, че германските окупатори са извършители на Катинското клане и Винишката трагедия. В обвинителния акт има нередности, като объркани имена и заемани длъжности и липса на конкретни обвинения извън общите за част от обвиняемите. Липсата на информация от следствието води и до присъствието на имената на осем души в обвинителния акт, без да се продължи делото срещу тях.

В обвинителния акт са обособени 13 групи обвиняеми, като обвинителите са систематизирали групите по общи обвинения, а не по дейност и организации. Така в две от групите има обвиняеми, свързани с вестниците „Слово“ и „Зора“, в три от групите има хора, свързани с Дирекция на националната пропаганда (ДНП), и т.н. В настоящото изложение представянето на групите следва самия обвинителен акт, допълнено с пояснения за част от изданията и организациите, с които са свързани обвиняемите. В първата група са хора, свързани с вестниците „Днес“, „Вечер“, „Нашенец“, „Войнишки вестни“ и др., както и с радио „София“. „Днес“ и „Вечер“ са официални ежедневници, издавани в София, а от 1942 до 1944 г. са слети в изданието „Днес-Вечер“. „Нашенец“ и „Войнишки вестни“ са патриотични вестници, насочени към военнослужещите. Обвиненията за тази група са за прокарване на проправителствена пропаганда. Във втората група са хора, провеждали прогерманска и антисъветска пропаганда, както и свързани с вестниците „Зора“ и „Слово“. „Слово“ е проправителствен и прогермански ежедневник, а „Зора“ е популярен националистически ежедневник, част от „Български печат“ АД, с главен акционер обвиняемия Данаил Крапчев. Третата група са хора, свързани с вестниците „Дума“, „Тракиец“ и списанията „Простор“, „Труд и радост“ и др. „Дума“ е софийски ежедневник, а „Тракиец“ е ямболски обществено-икономически седмичник. Сп. „Простор“ е профашистко издание, свързано с Народното социално движение на Александър Цанков, а сп. „Труд и радост“ е свързано с работническата организация със същото име, създадена през 1940 г. по модела на нацисткия Германски трудов фронт. Обвиненията са за провеждане на прогерманска, антисъветска, антисъюзническа и антипартизанска пропаганда. Четвъртата група са хора, свързани с националистически и фашистки организации. В петата са хора, свързани с ДНП и прогерманското „нелегално“ радио „Обединена България“. ДНП е създадена през март 1941 г. по модела на нацисткото Имперско министерство на народното просвещение и пропагандата. Дирекцията отговаря за цензурата и пропагандата в радиото и пресата. „Обединена България“ е профашистко „нелегално“ радио, създадено през 1942 г. с цел да популяризира прогерманската политика, която не може да бъде пропагандирана по радио „София“ поради многократните откази на неговото ръководство. Идеята това радио да бъде излъчвано като нелегално, е с цел да се противопостави на популярното нелегално радио на БРП(к) –

„Христо Ботев“. Шестата група са хора, пребивавали в Германия и съдействали на Третия райх. В седмата са дейци, свързани с вестниците „Утро“ и „Дневник“. „Утро“ е най-тиражираният ежедневник в България до 9 септември 1944 г., а в политическо отношение изразява проправителствени позиции. „Дневник“ е националистически и прогермански ежедневник. И двата вестника са част от „Съединени печатници за издателство и графическо изкуство“ АД с главен акционер обвиняемия Атанас Дамянов (Panajotov 2013). В осмата група са автори на брошури и участници в антисъветски и прогермански беседи, както и свързани с вестниците „Слово“ и „Зора“. Деветата група са хора, свързани с ДНП. Десетата група са цензори в ДНП. Единадесета група са хора, свързани с вестниците „Празнични вести“ и „Последна поща“. И двете издания са следпразнични, националистически и прогермански. Дванадесетата група са автори на карикатури, книги и статии във вестници и списания с прогермански и антисъветски характер. Тринадесетата група са ръководители на германски информационни агенции.

Трима от подсъдимите са отбелязани като „починали“ – това са убитите по-рано Райко Алексиев (18 ноември 1944 г.) и ген. о.з. Христо Луков (13 февруари 1943 г.) и загиналият при неизяснени обстоятелства Данаил Крапчев (10 септември 1944 г.). Наредбата-закон за „Народния съд“ позволява посмъртно осъждане и за тези случаи тя е спазена. Това обаче не е така за други трима обвиняеми пред VI състав – полк. о.з. Александър Ганчев, Климент Далкалъчев и Йордан Бадев, които са убити след 9 септември 1944 г., но в обвинителния акт са записани „в неизвестност“. От цитиран в изследването на Поля Мешкова документ е видно, че главният народен обвинител Г. Петров, правосъдният министър М. Нейчев и членовете на състава са наясно със съдбата на тримата (Meshkova 1994, pp. 142 – 143), което означава, че те са съдени в разрез с Наредбата-закон, която позволява конфискация на имуществото на починали обвиняеми, но не и налагането на глоби и ефективни присъди²². Отделен е случаят на обвиняемия д-р Янко Янев, който действително е „в неизвестност“ и загиба при съюзническите бомбардировки над Дрезден на 13 февруари 1945 г., като съдбата му не остава разкрита до края на съдебния процес. Обвиняемият Борис Цвятков е отбелязан като задържан, но фактически е в неизвестност. Така от отбелязаните в обвинителния акт 35 души 33-ма са наистина в неизвестност.

4. Ход на съдебния процес

Процесуалният ред на VI състав не се отличава от останалите 12 процеса на „Народния съд“ в София. Съдебният процес започва с писмен отговор на обвинителния акт от страна на обвиняемия. В случай на отсъствие на обвиняемия негов близък или негов адвокат може да направи това вместо него. В отговора обвиняемият може да изиска да бъдат привлечени назовани от него

свидетели по делото, но съдът не е длъжен да привлече всяко от посочените лица. Съдът привлича служебни свидетели, които могат да свидетелстват за всеки един от обвиняемите. Като служебни свидетели пред VI състав са привлечени 13 души. Механизмът за отказ на изискани от обвиняемите свидетели и за използване на служебни такива в определени случаи наклоня целенасочено везните в полза на обвинението. Такива са случаите на проф. Георги П. Генов, Фани Попова-Мутафова и Йордан Бадев. Проф. Генов изисква да бъдат призовани 28 свидетели, но са привлечени само девет²³. В случая на Ф. Попова-Мутафова трима от 10-те изискани свидетели са привлечени²⁴, като по време на процеса са разпитвани свидетели с предимно негативно мнение за нея. По отношение на Й. Бадев, който е третиран като „в неизвестност“, подборът на свидетели е изцяло в ръцете на съда, фактически предопределяйки присъдата, тъй като няма отговор на обвинителния акт от негови близки или адвокат и няма изискани свидетели. В отговора на обвинителния акт обвиняемият има право да определи свой адвокат, както и да признае или отрече вина за повдигнатите срещу него обвинения. Ако обвиняемият не посочи свой защитник, се назначава служебен.

Следващ стадий в процесуалния ред е разпитът на обвиняемите пред съда. Това се случва в първите осем заседания от 12 до 20 март 1945 г. Част от обвиняемите са задържани предварително месеци преди началото на делото, като в документите от VI състав има много предварителни разпити на обвиняеми от милицията за периода 10 септември 1944 – февруари 1945 г., което в определени случаи оказва влияние върху показанията им. Документиран е и случай на отказ от показанията, дадени в такъв писмен предварителен разпит²⁵, защото по думите на обвиняемия Васил Спространов пред съда, написаното от него е изтръгнато насилствено²⁶. От протоколите на тези разпити може да се добие представа за отношенията на обвиняемите с „царския режим“, с ОФ и с останалите обвиняеми и свидетелите.

След разпитите на обвиняемите следват разпитите на свидетелите. Те са в три заседания – 8-о, 9-о и 10-о (20 – 23 март 1945 г.). В 8-ото заседание са последните разпити на обвиняемите и първите разпити на свидетели. Част от обвиняемите и свидетелите излизат извън времевата рамка на процеса (1 януари 1941 – 9 септември 1944 г.), давайки фактически излишна за делото информация, но поне по протоколите на заседанията не личи това да е отбелязвано или прекъсвано от членовете на състава. Най-отличително в негативен смисъл е свидетелството на проф. Николай Райнов за обвиняемите Александър Божинов, Фани Попова-Мутафова и Йордан Бадев, като информацията, отнасяща се до делото, е изцяло изместена от личните отношения на свидетеля с обвиняемите²⁷. Свидетелството на Александър Жендов за обвиняемия Райко Алексиев пък е пример в обратната посока както по отношение на дадената информация, така и поради липсата на лично отношение²⁸. За 14

от обвиняемите липсват свидетелски показания, а за някои от ключовите обвиняеми като ген. Никола Жеков и Иван Дочев има учудващо малко събрани доказателства. В хода на процеса се изясняват и случаите на грешно обвинени хора – за постове, които не са заемали, или статии и книги, които не са писали. Такъв е случаят на д-р Асен Божинов, който не е директор на немската информационна агенция „Трансконтинент прес“, а само преводач²⁹. Обвиняемият Петър Боев пък е посочен за автор на книгата „Величието на един народ“, която е част от обвиненията към него, без да е действително неин автор³⁰.

След разпитите и свидетелствата пред съда следват обвинителните речи в три заседания от 26 до 28 март 1945 г. Протоколите от тях съдържат мотивираните речи на обвинителите само за 9 от 106-мата обвиняеми в обвинителния акт. В протокола от 12-ото заседание има 7 обвинителни речи от главния народен обвинител по делото Н. Бронзов. Те са срещу проф. Георги П. Генов, Стефан Танев, Атанас Дамянов, Стефан Дамянов, Панайот Чинков, Стефан Сокачев и Константин Коцев (Камен Каменов)³¹. Протоколът продължава с изброяване на предложените от народния обвинител Стефан Величков присъди³², също както и протоколът от 13-ото заседание с предложенията на Богомил Тодоров³³ и Калин Цаков³⁴. Протоколът от 14-ото съдържа мотивираните речи на народния обвинител Н. Ланков срещу обвиняемите д-р Петър Джидров и Й. Бадев³⁵. Не е ясно защо не са стенографирани всички доводи на обвинението, но е факт, че двама от народните обвинители работят само върху девет случая и това създава впечатление за тенденциозност към тези обвиняеми.

Следващият стадий в процесуалния ред е защитата пред съда, като в документите от делото на VI състав не присъстват протоколите с устните пledoарии на защитниците (те би трябвало да бъдат от 15-ото и евентуално 16-ото заседание, ако приемем, че последното заседание е 17-ото, а не 16-ото), като единствената информация за защитата на обвиняемите остават малкото писмени пledoарии. От запазената писмена пledoария на адвокат Боян Стефанов, защитаващ д-р Асен Божинов, става ясно, че народният обвинител Ст. Величков, когато е говорел по случая с обвиняемия проф. Л. Диков, е тълкувал преводите от български на чужд език като неинкриминиращи и адвокатът настоява този подход да бъде спазен и за Ас. Божинов³⁶. Това показва, че доводите на народните обвинители Ст. Величков, К. Цаков и Б. Тодоров са били изказани на заседанията, но не са били стенографирани. Може да се предположи, че това не се е случило по технически причини или пък не са били архивирани правилно след процеса. По-вероятно е първото, защото номерацията на страниците от протоколите не се прекъсва въпреки липсващите протоколи. Последната страница на протокола от 14-ото заседание е номерирана 371-ва, а първата от 17(16)-ото заседание е 372-ра. Ако приемем, че липсващите протоколи не са стенографирани, това говори за процесуално нарушение. След пledoариите на защитата следват последните думи на обвиняемите пред съда

на последното, 17-о (16-о) заседание от 31 март 1945 г. След него съставът се оттегля за решение, като присъдата е издадена на 4 април 1945 г.

5. Присъдата

От 97 обвиняеми, включени в присъдата, седем са оправдани. Признати за виновни за разпространяване на националистическа, прогерманска и профашистка пропаганда са 90 души. От тях 79 получават ефективни присъди, а 11 – условни. Пълна конфискация на движимите и недвижимите имоти има за 20 осъдени; пълна конфискация на недвижимите имоти – за 8; частична конфискация на имущество – за 6. Лишени от права по чл. 30 от НЗ завинаги са 28. Лишени от права по чл. 30 от НЗ за определен срок (от 20 г. до 3 г.) са 50. Записани „в неизвестност“ са 29 души, трима са убити преди процеса. Сумарно глобите на всички осъдени възлизат на 41 292 000 лв. По-голямата част се формират от наказанията на хора в неизвестност, напр. при осъдените на смърт 16 души сумарната глоба е 38 150 000 лв. От осъдените на смърт трима са убити преди началото на процеса (Й. Бадев, полк. Ал. Ганчев и К. Далкалъчев), а останалите 13 са избягали в чужбина преди 9 септември 1944 г. Така нито една смъртна присъда не е изпълнена, а Й. Робев, Ст. Танев, Д. Ризов и Б. Коцев не получават смъртни присъди въпреки натиска на главния народен обвинител Г. Петров (Meshkova 1994, pp. 142 – 143). Част от предложените от народните обвинители Б. Тодоров, К. Цаков и Ст. Величков по-тежки наказания също не са уважени от членовете на състава.

При близкия по брой обвиняеми VIII състав на „Народния съд“ издадените смъртни присъди са 13, а при VI състав – 16. Разлика при условните присъди също е малка – 7 за VIII и 11 за VI състав, но при оправдателните присъди е съществена – 28 за VIII и само 7 за VI състав. Тя е показателна за това, че в известна степен членовете на съда занижават прекомерно високите присъди, предложени от обвинението, които не отговарят на наличните доказателства и свидетелства за определени обвиняеми. Така предложените от народния обвинител Ст. Величков 10-годишни присъди за Й. Бакалов-Стубел и Исто Везенков³⁷ са сведени до 1 г. условно за Стубел и 2 г. затвор за Везенков. От друга страна, има и примери за тенденциозност при условните присъди, каквито са случаите с Георги Каназирски-Верин и Пантелей Хранов, който получават едногодишна условна присъда въпреки доказателствата и свидетелствата, които са изцяло в тяхна полза. Личните връзки на обвиняемите с членове на БРП(к) също играят важна роля. Такъв е случаят със Светослав Нелчинов, за когото народният обвинител Б. Тодоров предлага 15-годишна присъда³⁸, но за него се застъпва полк. Пецо Трайков, който е бивш партизански командир на бригада „Гоце Делчев“³⁹, и Нелчинов получава присъда от 1 г. затвор.

Както бе посочено, народните обвинители и членовете на състава са били наясно със съдбата на тримата убити, но записани „в неизвестност“ (Бадев, Далка-

лъчев и полк. Ганчев), а вероятните причини да бъдат записани така, са финансови. За осъдените „в неизвестност“ може да бъде наложена и парична глоба, докато при издаване на посмъртна присъда може да се налага единствено частична или пълна конфискация на имуществото на обвиняемия. В потвърждение на тази теза е фактът, че трима от осъдените на смърт получават занижени глоби – проф. Л. Владикин, полк. о.з. Ал. Ганчев и Й. Бадев са осъдени да платят 50 хил. лв. вместо кореспондиращите на останалите осъдени на смърт 3 млн. лв. Това занижаване е с цел да бъдат наложени реалистични глоби, които да бъдат изплатени от близките на осъдените. В случая на Й. Бадев към документите от делото има и доказателства, че съпругата му е изплащала наложената глоба от 50 хил. лв. поне до май 1948 г.⁴⁰ Отбелязването на убитите подсъдими „в неизвестност“ може да се тълкува и като опит за целево прикриване на извършителите на тези убийства, но доказателства в тази посока поне от документите от делото на VI състав липсват. А в случаите, когато става въпрос за заможни обвиняеми, конфискациите и големите глоби са задължителни, напр. обвиняемият Никола Кузманов получава 1 г. затвор, но глобата му не е отговарящата на присъдата 1000 лв. (както останалите 10 души, осъдени на 1 г.), а 300 хил. лв.⁴¹

6. Заключение

В крайна сметка, съдебният процес постига целта да премахне потенциалната опозиция на ОФ в средите на интелигенцията и да установи контрол върху разпространението на информацията, конфискувайки в полза на държавата активите на двете най-големи частни издателства в България и осъждайки собствениците, редакторите и част от журналистите и публицистите, работили за тях. Голяма част от ключовите осъдени по процеса остават незаловени, което означава, че само частично е постигната антифашистката цел на VI състав, която е сведена до конфискация на имуществото и невъзможност за осъдените да се завърнат в България, без да понесат съдебна отговорност. В изложението бе очертан общият ход на този политически съдебен процес. Изводът, че повечето обвиняеми са там заради целите на БРП (к) за установяване на контрол над масовата информация и културата, не означава, че трябва да бъдат изключвани случаите на доказано пропагандиране на фашистка идеология и сътрудничество с Третия райх. Малката част незаловени ключови подсъдими, основно получилите смъртни присъди, продължават своята прогерманска дейност като част от марионетното на Третия райх т.нар. „Българско национално правителство“ до капитулацията на Германия на 9 май 1945 г. Участвали и сътрудничили на това правителство са осъдените проф. Асен Кантарджиев, Асен Цанков, Иван Дочев, д-р Константин Овчаров и Марко Мехлемов. От останалите осъдени на смърт доказани сътрудници на Третия райх, членове и ръководители на фашистки организации или пропагандирали профашистки идеи са: Богомил Цвятков,

Всеволод Левашев, д-р Димитър Вълчев, Климент Далкалъчев, проф. Любомир Владикин, Матей Макаров Ейсев, ген. Никола Жеков и Петър Атанасов. Съдбата на заловените осъдени от VI състав е различна – някои умират в затвора, други са репресирани дълго след изтърпяване на наказанието, следени са от Държавна сигурност и са разселвани. Има и хора, които са амнистирани и не търпят последствия, но има и оправдани, които по-късно попадат в трудово-възпитателни обществения (лагери). Една от интересните лични истории е на осъдения журналист Никола Коларов, успял да се укрие за 12 години под чужда самоличност (Hadzhiyski 2003). Мемоарите на някои обвиняеми (Chinkov 2001; Vezenkov 2009) свидетелстват за преживяното по време на процеса и след него.

Несъмнено „Народният съд“ е инструмент за утвърждаване властта на ОФ и за елиминиране на противниците му. Но проучването на процесите показва, че не всяко обвинение е продиктувано единствено от политически мотиви. Архивните документи на VI състав на „Народния съд“ разкриват, че макар и малка, част от обвиняемите отговарят на повдигнатите обвинения. От юридическа гледна точка, макар и обвиненията да съответстват на Наредбата-закон, самото водене на процеса, намесите на външни на делото фактори, липсата на доказателства по някои от случаите, както и на стенографирани протоколи със защитите на обвиняемите и мотивацията на обвинителите, избирателността при подбора на свидетелите и предварителното дълготрайно задържане на хора без повдигнато обвинение не позволяват да се каже, че това е напълно правно издържан процес.

БЕЛЕЖКИ

1. РЕВЯКИНА, Л.; ТОШКОВА, В.; ВОЛОКИТИНА, Т. (съст.). *Примирието между СССР, Великобритания, САЩ и България (януари – октомври 1944 г.). Документи*. София, 2014, с. 108 – 109.
2. AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENTS OF UNITED STATES OF AMERICA, THE UNITED KINGDOM, AND THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, ON THE ONE HAND, AND THE GOVERNMENT OF ROMANIA, ON THE OTHER HAND, CONCERNING AN ARMISTICE. 12.09.1944. Article 14, Article 15.
3. AGREEMENT CONCERNING AN ARMISTICE BETWEEN THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND, AND THE UNITED STATES OF AMERICA ON ONE HAND AND HUNGARY ON THE OTHER. 20.01.1945. Article 14, Article 15.
4. *Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в Световната война срещу Съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея*. Държавен вестник, № 219, 06.10.1944; № 261, 24.11.1944; № 9, 12.01.1945.

5. КОНСТИТУЦИЯ НА БЪЛГАРСКОТО КНЯЖЕСТВО. Чл. 73, нова ал. от 11.07.1911.
6. Пак там.
7. НАКАЗАТЕЛЕН ЗАКОН. 02.02.1896. Глава I, Чл. 2.
8. КОНСТИТУЦИЯ..... 11.07.1911. Чл. 47.
9. НАКАЗАТЕЛЕН ЗАКОН.... Глава II, Чл. 30.
10. Пак там. Глава VI, Чл. 60.
11. IV СЪСТАВ НА НАРОДНИЯ СЪД. 21.04.1945. *Присъда на подсъдимите от втория процес на Четвърти състав на Народния съд в София*. Присъда. In: *Народен съд (1944 – 1945)*. Ф. 1449, оп. 1, а.е. 105, л. 395 – 402. Ат: ЦДА, София.
12. Наредба-закон за съдене от Народен съд Чл. 4, ал. 3.
13. Пак там. Чл. 12.
14. НАКАЗАТЕЛЕН ЗАКОН... Глава VIII, Чл. 71.
15. КОНСТИТУЦИЯ ... Глава XII, Дял III, Чл. 67.
16. Пак там. Дял VI, Чл. 75.
17. Пак там. Глава XIV, Дял II, Чл. 93.
18. Наредба-закон за съдене..., Чл. 1.
19. АНОНИМЕН АВТОР. 05. 02. 1945. *Обвинителен акт на народния обвинител при Трети състав на Народния съд в София*. Обвинителен акт. In: *Народен съд (1944 – 1945)*. Ф. 1449, оп. 1, а.е. 100, л. 1 – 2. Ат: ЦДА, София.
- СЕДМИ СЪСТАВ НА НАРОДНИЯ СЪД. 20. 05. 02. 1945. *Обвинителен акт на Седемти състав на Народния съд в София срещу подсъдимите, провинили се като антисемити-фашисти*. Обвинителен акт. In: Пак там, а.е. 349, л. 394 – 397. Ат: ЦДА, София.
- ДВАНАДЕСЕТИ СЪСТАВ НА НАРОДНИЯ СЪД. 21. 25. 02. 1945. *Обвинителен акт на народните обвинители при Дванадесети състав на Народния съд в София срещу лица, които са се проявили като агенти на Гестапо ... „Бранник“; ... „Съюза на българските национални легиони“; ... „Български работнически съюз“...* Обвинителен акт. In: Пак там, л. 367 – 369. Ат: ЦДА, София.
22. Наредба-закон за съдене..., Чл. 4, ал. 2., ал. 3.
23. VI СЪСТАВ НА НАРОДНИЯ СЪД В СОФИЯ. 12. 03. 1945. *Отговор на обвинителния акт на професор Георги Петров Генов*. Отговор. In: *Народен съд (1944 – 1945)*. Ф. 1449, оп. 1, а.е. 171, л. 91 – 92. Ат: ЦДА, София.
24. VI СЪСТАВ ... 09. 03. 1945. *Отговор на обвинителния акт на Фани Попова-Мутафова*. Отговор. In: Пак там, а.е. 161, л. 170а – 174. Ат: ЦДА, София.
25. VI СЪСТАВ ... 10. 10. 1944. *Протокол за разпит на Васил Григоров Спространов*. Протокол. In: Пак там, а.е. 165, л. 6 – 19. Ат: ЦДА, София.

26. VI СЪСТАВ... 16. 03. 1945. *Протокол от 5-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Разпит на подсъдимия Васил Григоров Спространов. In: Пак там, а.е. 157, л. 126 – 128. Ат: ЦДА, София.
27. VI СЪСТАВ... 20. 03. 1945. *Протокол от 8-мо заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Разпит на свидетеля професор Николай Райнов за подсъдимите Александър Николов Божинов, Фани Попова-Мутафова и Йордан Антонов Бадев. In: Пак там, л. 216 – 217. Ат: ЦДА, София.
28. VI СЪСТАВ... 23. 03. 1945. *Протокол от 11-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Разпит на Александър Жендов за подсъдимия Райко Николов Алексиев. In: Пак там, л. 290. Ат: ЦДА, София.
29. МВНР. 21. 03. 1945. *Удостоверение от Министерство на външните работи и изповеданията – Българска телеграфна агенция до д-р Асен Богданов Божинов, че представител на германската телеграфна агенция „Трансконтинент прес“ в София е бил германец*. Удостоверение. In: Пак там, а.е. 163, л. 184. Ат: ЦДА, София.
30. VI СЪСТАВ... 16. 03. 1945. *Протокол от 5-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Разпит на подсъдимия Петър Боев. In: Пак там, а.е. 157, л. 12 – 123. Ат: ЦДА, София.
31. БРОНЗОВ, Н. 26. 03. 1945. *Протокол от 12-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Обвинителна реч на народния обвинител Никола Бронзов. In: Пак там, л. 328 – 340. Ат: ЦДА, София.
32. ВЕЛИЧКОВ, С. *Обвинителна реч на народния обвинител Стефан Величков*. In: Пак там, л. 340 – 342. Ат: ЦДА, София.
33. ТОДОРОВ, Б. 27. 03. 1945. *Протокол от 13-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Обвинителна реч на народния обвинител Богомил Тодоров. In: Пак там, л. 342 – 344. Ат: ЦДА, София.
34. ЦАКОВ, К. *Обвинителна реч на народния обвинител Калин Цаков*. In: Пак там, л. 344 – 345. Ат: ЦДА, София.
35. ЛАНКОВ, Н. 28.03.1945. *Протокол от 14-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Обвинителна реч на народния обвинител Никола Ланков. In: Пак там, л. 346 – 371. Ат: ЦДА, София.
36. СТЕФАНОВ, Б. 29.03.1945. *Писмена защита (пледоария) на адвокат Боян Стефанов, защитник на подсъдимия д-р Асен Богданов Божинов*. In: Пак там, а.е. 163, л. 185. Ат: ЦДА, София.
37. ВЕЛИЧКОВ, Ст. 26. 03. 1945. *Протокол от 12-то заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Обвинителна реч на народния обвинител Стефан Величков. In: Пак там, а.е. 157, л. 341. Ат: ЦДА, София.
38. ТОДОРОВ, Б. 27.03.1945. *Протокол от 13-ото заседание на Шести състав на Народния съд в София*. Обвинителна реч на народния обвинител Богомил Тодоров. In: Пак там, л. 344. Ат: ЦДА, София.

39. ТРАЙКОВ, П. 10. 03. 1945. Удостоверение от командира на Македонската народно-освободителна пехотна бригада „Гоце Делчев“ полковник Пецо Трайков за дейността на подсъдимия Светослав Иванов Нелчинов. Удостоверение. In: Пак там, а.е. 168, л. 121. At: ЦДА, София.
40. АВРАМОВ, В. 07. 05. 1948. Писмено сведение от финансовия агент Васил Аврамов за дължимия остатък от сумата, постановена по присъдата на Йордан Антонов Бадев. In: Пак там, а.е. 169, л. 265. At: ЦДА, София.
41. VI СЪСТАВ... 04. 04. 1945. Присъда на подсъдимите от Шести състав на Народния съд в София. Присъда. In: Пак там, а.е. 157, л. 1-1в. At: ЦДА, София.

REFERENCES

- CHINKOV, P., 2001. *Sega shte chuete nashiyat komentator*. Sofia: Sineva. ISBN 954-9983-10-2.
- DEÁK, I.; GROSS, J.; JUDT, T., 2000. *The Politics of Retribution in Europe. World War II and Its Aftermath*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 978-069-100-954-4.
- HADZHIYSKI, I., 2003. Nikola Kolarov – Life and Public Activities. *Makedonski pregled*, vol. 28, no. 2, pp. 123 – 134. ISSN 0861-2277.
- ILIEV, B. 1988. *Revoliyutsionniyat Naroden súd*. Sofia: Otechestven front. [In Bulgarian].
- IVANCHEV, D., 1962. *Búlgarski periodichen pechat...* vol. 1. Sofia: Nauka I izkustvo.
- IVANCHEV, D., 1966. *Búlgarski periodichen pechat...* vol. 2. Sofia: Nauka I izkustvo.
- KOSTADINOV, P., 2018. The nomination of the Demotic Accusers and judges in Ruse. *Búlgariya, búlgarite i Evropa – mit, minalo i súvremie*. vol. 12, no. 1, pp. 222 – 238. V. Tarnovo: Univ. izd. “Sv. sv. Kiril i Metodiy”. ISBN 978-619-208-165-2.
- MESHKOVA, P.; SHARLANOV, D., 1994. *Búlgarskata gilotina...* Sofia: Agentsiya “Demokratiya”. [In Bulgarian]. ISBN 954-8802-01-5.
- PANAJOTOV, T., 2013. Newspaper Enterprises of the Media Magnate Atanas Damyanov. *Yearbook of Department of Mass Communications*, vol. 18, no. 1, pp. 173 – 181. ISSN 1310-8670.
- PETKOV, P., 2022. With Reference To The Issue Of The Historical And Legal Analysis As A Method Of Research. *Istoriya-History*, vol. 30, no. 5, pp. 514 – 529. DOI 10.53656/his2022-5-4-ref.
- SEMERDZIEV, P., 1998. *Narodniyat súd v Búlgariya 1944 – 1945...* Sofia: Makedoniya pres. ISBN 954-8823-16-0.
- TODOROV, V.; POPPETROV, N., 2013. *VII sústav na Narodniya súd...* Sofia: Iztok-zapad. ISBN 978-619-152-172-2.

- TOURTOURIKOFF, G., 2009. The Stara Zagora Bar Association and the “People’s Court” 1944 – 1945. *S&T*, vol. 9, no. 6, pp. 20 – 28. ISSN 1314-4111.
- VALKOVA, D., 2021. Ermination of the Criminal Procedure in Public Criminal Cases with a Sentence According to the Criminal Procedure Act /Extinct/, *De Jure*, vol. 22, no.1, pp 133 – 141. ISSN 2367-8410
- VERZHAKOV, E., 2015. Juristical legitimacy of the People's Court in Bulgaria 1944 – 1945. *Proceedings of the Scientific Student Session – SSS’15*, pp. 29 – 34. ISSN 1311-3321.
- VEZENKOV, E., 2009. *Chastitza ot istinata za tzyaloto...* Sofia: Gutenberg. ISBN 978-954-617-080-4.
- ZLATEVA, A., 2011. Osüdenite karikaturi... *Drinovski sbornik*. vol. 4, pp. 277 – 293. Sofia: Prof. Marin Drinov. [In Bulgarian]. ISBN 978-954-322-410-4.

**AN ATTEMPT AT HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS
OF THE ACTIVITIES OF THE VI SECTION
OF THE SO-CALLED PEOPLE'S COURT IN MARCH 1945**

✉ **Mario Todorov**

Central State Archives

Sofia, Bulgaria

E-mail: m.todorov@archives.government.bg